

A GYEP JELENE ÉS JÖVŐJE HAZÁNK ÉSZAKI LEJTŐS TERÜLETEIN

Tóth Sebestyén

Summary

The present of the grass-plots on the sloping areas of Northern Hungary is characterised by the graduated degradation, getting weedy, growing full with bushes, renewed erosional processus, lack on care and conservation, graduated failure of nutrient supplying, a minimal number of grazing animals and an important diminution of grass yields. The property rights of the major part of the land is not clarified. The very part of grass-land owners and users aren't prepared for the suitable land use and they aren't interested in the improvement of the area.

For the future improvement of the grass there is necessary as a first step the qualification of the grass-land by each settlement and managing organisation and the indication of the animal species, varieties and groups suitable for the use. From the part of the government an adequate subvention based aiming the stabilisation of the situation of land users in the region in the present as well as in the future is necessary.

A gyep jövője hazánk északi tájainak lejtős területein mindenképpen a távolabbi és közelebbi múltjából, jelenéből alakulhat ki. A távolabbi múlton belül az 1960-as évtized eseményeit idézném, amikor a földtulajdonlás és a földhasználati szokások terén is igen komoly változások következtek be. Ezek a változások nem kerülték el a gyepgazdálkodást sem. A szövetkezetek használatába különböző termőképességű és hasznosíthatóságú gyepterületek jutottak. Az állományok korcsoport-összetétele, nagysága, legeltetéshez szokottsága más és más volt. Az északi táj gyepjeinek minősített termőképessége ebben az időben a rét esetén 2,0 t/ha szénaérték volt, a legelőké pedig 1,23 t/ha. Természetesen az átlagértékek nagy terméskülönbségeket takarnak (1. táblázat). Az északi táj gyepgazdálkodásának helyzetmérlegelésénél nagyon fontos szempont, hogy a lejtős gyepterületek aránya 55,49% megyénként változó mértékben. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 51,14%, Heves megyében 86,70%, Nógrád megyében pedig 44,07%.

1978 folyamán vizsgáltuk a rét-legelő területek arányát a mezőgazdasági művelési területből. Megállapítottuk, hogy a vizsgált gazdálkodó szervezetek 69,18 százalékánál kisebb volt az arány 35 százalékánál. Az előlotti arányok viszont speciális gyepgazdaságok meglétére utalnak.

Észak-Magyarország rét-legelő területeinek termőképesség szerinti megoszlása az extenzív gyepgazdálkodás idején

1. táblázat

Termőképességi osztály	Borsod-Abaúj-Zemplén	m e g y e			Észak összesen
		Heves	Nógrád		
I: Rét összesen = 100%					
I.	13,75	27,27	57,06	25,84	
II.	72,04	68,20	42,82	65,07	
III.	14,21	4,53	0,12	9,09	
I: Legelő összesen = 100%					
I.	28,92	16,54	4,70	22,03	
II.	68,23	83,46	95,09	76,24	
III.	2,85	-	0,21	1,73	

Forrás: Géczy G. 1968. alapján

Az egybefüggő gyepterületek arányának megállapítása az északi tájon kiderítette, hogy a 10 ha-nál nagyobb egybefüggő területek aránya 69,65%. Ez viszonylag előnyös helyzetet jelent a gyephasznosítás szervezése szempontjából. A gazdálkodó szervezetek 30,48 százalékánál 300 ha-nál kisebb volt az egybefüggő gyepterület, 26,67 százalékánál 300-600 ha, 24,76 százalékánál 600-900 ha, 18,09 százalékánál pedig 900 ha-t meghaladó.

A többi művelési ághoz hasonlóan a gyepterületek kiterjedése is változott. A tájon belül az 1980. évihez viszonyított területcsökkenés mérsékelt 1998-ig számítva. Nógrád megyében 14,38% volt, Heves megyében 13,73%, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pedig 4,73%.

Az északi tájon a legnagyobb gyepfelület savanyú talajokon található 38,23 százalékban. Ezután az erodált területek gyepjei következnek 30,98 százalékkal, majd a szikes gyepesek 15,53 százalékkal, a maradék homok és lúp területeken foglal helyet.

A gyepterületek megoszlása gazdálkodási forma szerint Észak-Magyarország megyéiben

2. táblázat

Év	Egyéni gazdálkodók	Gazdálkodó szervezetek	Ebből: szövetkezetek	Nem mezőgazdasági hasznosítású	Összesen
1993	37205	143215	115245	35128	215548
1998	130570	62087	50039*	19389	212046
I:1993 = 100%	350,95	43,35	43,42	55,20	98,38

*szerző által becsült adat

A talajtípuson kívül az aranykoronában kifejezett tisztajövedelemmel is minősíteni lehet a gyepterületeket. A táj átlagában 6,95 aranykorona érték a jellemző, ami 83,53 százaléka az országos átlagnak.

A gyepterületek gazdálkodási forma szerinti megoszlásában a 90-es években jelentős változások következtek be. Az egyéni gazdálkodók által birtokolt terület 1993-hoz viszonyítva 3,51-szeresére növekedett. A gazdálkodó szervezetek által használt területek 43,35 százalékra csökkentek. A szövetkezetek által használt területek a statisztikai nyilvántartás hiányosságai következtében csak becsülhetők. A becslés alapján a szövetkezetek által hasznosított terület 1998-ban 43,42 százaléka az 1993-ban birtokolt területüknek. A nem mezőgazdasági tulajdonban lévő gyepterületek elfeleződtek, de további sorsuk nem értelmezhető (2. táblázat).

A gazdálkodási formához tartozás mellett kíváncsiak voltunk arra is, hogy napjainkban milyen a gyepterületek gazdaságméret szerinti megoszlása. Az 1997., 1998. évi adatok azt mutatják, hogy a gyepterület 60 százaléka nem volt besorolható a gazdaságok mérete szerint. A fennmaradó 40,04 százalékából 29,24% a 301 ha-nál nagyobb méretű gazdaságokban, 5,51% a 31-300 ha-os gazdaságokban, 5,29% pedig a 30 ha-nál kisebb gazdaságokban található.

A gyepek jelenlegi termésátlagainak megyénkénti vizsgálata elszomorító eredményeket produkál. Míg a 80-as évek végén sikerült megőrizni a 20 évvel korábbi termésátlag szinteket, addig 1998-ra a termésátlagok rendkívüli csökkenésének lehetünk tanúi.

A gyepek szénában mért hozamának változása Észak-Magyarország megyéiben
3. táblázat

Év	Gyepszéna termés kg/ha					
	Borsod-Abaúj-Zemplén		Heves		Nógrád	
	m e g y e					
	egyéni	összes	egyéni	összes	egyéni	összes
	g a z d á l k o d ó i n á l					
1981-1985	1377	1382	2080	1339	1434	1408
1986-1990	1132	999	1035	948	1135	1108
1998	430	500	4	240	680	575
	I: 1981-1985 = 100%					
1986-1990	82,21	72,29	49,76	70,80	79,15	78,69
1998	31,23	36,18	0,19	17,92	47,42	40,84

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az 1981-1985. évek átlagához viszonyítottan az 1998. évi átlag 31,23%, és 36,18 százaléknak felel meg az egyéni gazdálkodóknál és az összes gazdaságban. Heves megyében a legrosszabb a helyzet. Ott a megfelelő viszonyszámok 0,19% és 17,92%. Nógrád megyében valamivel kisebb a csökkenés mértéke, 47,42 és 40,84 százalékra esett vissza a termésszint. A termésátlagok rohamos csökkenése több tényezővel magyarázható. Ezek közül megemlítendő:

- a tulajdonviszonyok tisztázatlansága;
- a gyepfüvet és réti szénát fogyasztó állatállományok létszámának nagymértékű csökkenése.

A szarvasmarha és juh állomány a gazdálkodó szervezeteknél és egyéni gazdálkodóknál

4. táblázat

Év	Gazdálkodó szervezetek			Egyéni gazdálkodók		
	Szarvasmarha	Ebből: tehén	Juh	Szarvasmarha	Ebből: tehén	Juh
			e z e r d a r a b			
1980	169,8	63,5	390,4	51,7	29,3	...
1990	129,0	53,0	150,1
1998	47,7	22,2	17,6	27,9	16,7	57,8
			I: 1980 = 100%			
1990	75,97	83,46	38,45	-	-	-
1998	28,09	34,96	4,51	53,97	57,00	-

- A lecsökkent állatállomány következtében a gyeptelepítéseknel elmarad a szerves trágya használat, ugyanakkor a kisebb legeltetett állomány kisebb területen tudja elősegíteni a tápanyag-visszapótlást (4. táblázat).

- Rendkívül lecsökkent a műtrágyázott gyepterület és kisebbek a kiszórt műtrágya-hatóanyag adagok is (5. táblázat).

A műtrágyázás alakulása Észak-Magyarország gyepterületein

5. táblázat

Év	B-A-Z		Heves		Nógrád		Észak összesen	
	m e g y e							
	ha	t	ha	t	ha	t	ha	t
1980	30744	3011	11406	1595	13150	1527	55300	6133
1990	11763	1033	3860	317	8013	926	23546	2276
1998	3203	325	683	65	73	6	3959	396
I:1980= 100%	10,42	10,79	5,99	4,08	0,56	0,39	7,16	6,46

- A szervestrágyázás elmaradása következtében elmarad a tőle várható terméshozadék, nem gazdagodik a gyeptalaj szerves anyag tartalma, nem növekszik a pillangósok aránya a gyepfű állományán belül, összességében elhalványul a gyepgazdálkodás biogazdálkodás jellege.

- A műtrágyázás minimumra csökkenésével csökkennek a fűhozamok, csökken a gyepek állattartó képessége, a hasznosítók állati termék termelése, melléktermék (szerves trágya) előállítás, drágul a gyeptakarmány és az előállított állati termék. Más oldalról kedvezőtlenül változik a fűállomány összetétele, romlik a talajélet feltételrendszere, a talaj vízgazdálkodása, s ezáltal a gyepek talajvédő képessége. Csökken a D-i kitettségű lejtős gyepek szárazságtűrése, fokozódik a termésingadozás, ami kizárja a tervszerű gyephasznosítást.

- A gyepek leromlása következtében csökken a legelőt hasznosító állattartó családok jövedelme, ami elszegényedést idéz elő nem csak családi, hanem kis- és nagytárségi szinten is.

A táj megőrzése, gondozása és szebbé tétele terén is akadnak akadályozó tényezők.
Így:

- A területhasználtság szabályozatlansága okoz gondokat.
- A gyepek környezetfejlesztéséhez hiányoznak az agrár- és környezetpolitikai döntések, s ennek következtében a helyi elhatározások is.
- Nem alakult ki a gyeptulajdonosok fejlesztésbeni érdekeltsége.
- Ennek következtében nincs meg a szükséges ismeretszerzés iránti igény sem.
- Felerősödtek az eróziós folyamatok, amelyek nem csak a művelési ág területein, hanem a szomszédos művelési ágak területein is komoly talajvédelmi gondokat okozhatnak.
- Lecsökken a csapadékból hasznosított víz mennyisége, ami megváltoztatja a fűállomány összetételét, talajvédő képességét, s ezzel együtt csökkentj a hasznosítható fűhozamokat.

A gazdálkodó szervezeteknél hiányos a gyepkarbantartás, amelynek során fontos teendő lenne:

- a gyepen található idegen anyagok (hulladék) összegyűjtése, eltávolítása;
- a hangyabolyok, vakondtúrások, trágyalepények elmunkálása;
- a felfagyott legelő felületek hengerezése;
- a mohásodás megszüntetése;
- a meglévő árkok, csatornák rendben tartása;
- a legelő talajvédő berendezéseinek karbantartása;
- a delező- és itatóhelyek rendbehozatala;
- a legelő fásítások megvédése, felújítása;
- a keletkezett gyalogutak és gépnymok, marhazongorák megszüntetése;
- a gyombokokkal (vadrózsa, galagonya stb.) fertőződő gyepeken mielőbbi gyomszabályozást végezni, lehetőleg a rétegvonal mentén létrehozott gyp- és bokorsávokkal;
- a hasznosítási célnak megfelelő tápanyag-visszapótlást megvalósítani, hogy gyepünk jól beállott, sűrű növényállományú legyen, mert csak akkor tudja megvédeni az alatta elterülő más művelési ághoz tartozó területeket.

A lejtős területű gyepeken, ahol fennáll a kopárosodás veszélye, nagyon fontos az eróziós barázdák, árkok megszüntetése, annak érdekében, hogy ne alakulhassanak ki vízmosások. A már meglévő vízmosásoknál elengedhetetlen a vízmosásfejek biztosítása, a vízmosások fenekének szabályozása, az oldalak további megerősítése, hogy elkerülhető legyen a fűtermő felületek csökkenése és a nagymértékű talaj-, a talaj- és anyaközet veszteség.

Az elmúlt időszak adataira alapozott helyzetelemzés alapján állítható, hogy:

- A természetes gyepek jelenlegi állapotukban nem biztosíthatják a nyereséges állattartás feltételeit.
- A gyepterületek kikapcsolása az állatállomány takarmányellátásából szántóterületeket köt le, amelyek esetleg sikeresebben biztosíthatnák a szántóföldi és zöldségkultúrák minőségi ártermelését.

- A gyepterületeken belül szinte minden településen, vagy gazdálkodó szervezetnél vannak olyan részek, amelyek megfelelő meliorációt követően alkalmassá válnak az intenzívebb, nyereséget hozó hasznosításra.
- A gyepterületek községenkénti, gazdálkodó szervezetenkénti tagoltsága olyan, hogy a fejlesztési elképzelések végrehajtását nem akadályozza a tulajdonosok megfelelő összefogása esetén.
- A fejlesztési módszerek és a természeti adottságok által létrehozott terméskülönbségek minimalizálása érdekében ki kell zárni:
 - a hiányosan elvégzett agrotechnikai munkákat (műtrágyáza adagok, hatóanyag arányok megválasztása);
 - a gyepszellőztetés elmulasztását, amely megakadályozza a gyepnövények számára kedvező viz-levegő arány kialakulását a gyökérszónában, és a csapadék felvehető állapotban való tározását;
 - a lejtős területeken a vizeróziós folyamatokat, amelyek elpusztítják a növénytakaró egy részét, s lehordják a legtermékenyebb talajrétegeket a bennük foglalt tápanyagokkal együtt;
 - a termelés fejlesztés egyetlen módjára sem alkalmas területeket, amelyek csak legfeljebb a talajvédelem, vagy az erdősítés feltételei teremthetők meg;
 - a helytelen termésmérést, mivel az félrevezető, és megzavarhatja a döntéshozókat;
 - hogy a takarmánytermelésre szükséges területeken idejébe ne végezzék el a szükséges mélylazítást, talajjavítást és vízrendezést, valamint az évenként szükséges karbantartási munkákat.

Ezek után a települések és a gazdálkodó szervezetek szintjén a tulajdonban, vagy hasznosításban lévő gyepterületek minősítésével pontosítani kell, hogy közülük melyiket, milyen állatfajjal, milyen fajttal, vagy fajtákkal kell hasznosítani ahhoz, hogy biztosítható legyen a jövedelmező állattartás. El kell különíteni azokat a területeket, ahol az állattartás szükséges a területek hasznosításához, de az állattartó helyben tartásához szükséges jövedelemhez központi támogatásra is szükség lesz. Az ezek után megmaradó területek a környezet védelmét szolgáló gyepek, ahol az európai közösség országaiban már sikerrel alkalmazott megoldásokat kell alkalmazni.

Bővíteni kell a gyephasznosító állatfajok számát, azokon belül keresni kell azt a fajtaválasztékot, amely a jövedelemtermelés, a táj környezetvédelme és a térségfejlesztés szempontjait leginkább biztosítja az állattartók számára.

Általános, jövőképjavító irányelvként kell elfogadtnunk, hogy:

- Minden lejtős területű gyepen előnyben kell részesíteni a vízvisszatartást és a takarékos csapadék víz felhasználást.
- Az ökoszisztémák gazdagságának szempontjából rendkívül fontos a rétterületeken a vizes és vizenyős területek fokozott védelemben részesítése.
- A talaj- és környezetvédelem javítása, valamint a gazdálkodási költségek jelentős csökkentése érdekében gyepesíteni kell a 12 százaléknál meredekebb lejtésű szántóterületeket.
- Az ültetvény- és erdőtelepítésre váró területeket is célszerű előgyepesítésben részesíteni.
- A települések területén található tájsebeket, szemét- és hulladék lerakó helyeket gyepesíteni kell a környezetszennyezés megszüntetése érdekében.

- A gyepgazdálkodás-fejlesztés megalapozásához biztosítani kell az ágazat tevékenységéhez magas fokon értő szakemberek jelenlétét, akik elvégzik a gyepgazdasági munkák összehangolását a hasznosító állattenyésztési ágazatokkal, és a mezőgazdasággal együttműködést folytató népgazdasági ágakkal.
- A gyephasznosítók sorából nem hiányozhatnak a jól képzett gazdálkodók, pásztorok, juhászok, csikósok, kondások, gulyások, libapásztorok, vándor-óladató baromfitenyésztők, méhészek stb.
- Az északi táj mezőgazdasági oktatási, kutatási intézményeinél törekedni kell a gyepgazdálkodással összefüggő minél szélesebb körű ismeretnyújtásra, szaktanácsadásra, és a fejlesztési megoldásokat feltáró kutatómunkára.

Irodalomjegyzék

- Barcsák Z.-Baskai-Tóth B.-Priger K.: Gyeptermesztés és hasznosítás. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest 1978, 239 p.
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye Statisztikai Évkönyve, KSH-BAZ Megyei Igazgatósága Miskolc, 1999. 225-244. p.
- Géczy G. 1968: Magyarország mezőgazdasági területe. Akadémiai Kiadó, Budapest, 307 p.
- Heves megye Statisztikai Évkönyve, KSH Heves Megyei Igazgatósága, Eger, 199-216. p.
- Nógrád megye Statisztikai évkönyve, KSH Nógrád Megyei Igazgatósága, Salgótarján, 194-218. p.
- Tóth S. 1993: A gyepgazdálkodási rendszerváltás megalapozása Észak-Magyarország hegy- dombvidékein. DGYN 11., DATE-kiadvány, Debrecen, 265-274. p.
- Tóth S.-Tóth S-né 1996: Elmaradott agrártérségek gyepgazdálkodásának helyzete. T.ÁG. DATE, Debrecen, 57-60. p.
- Tóth S. 1997: Környezetgazdálkodás az északi táj gyepes területein. DGYN 14. DATE-kiadvány, Debrecen, 161-163. p.
- Tóth S. 1999: A gyepgazdálkodás problémái Észak-Magyarországon. (AGROÖKOLÓGIA-GYEP-VIDÉKFEJLESZTÉS. DGYN 15. Többirányú gyephasználat szaktanácsadási alapjai II. Szerk.: Nagy G.-Vinczeffy I.) Debrecen, 1999. 221-228. p.

Tóth S. 1999: A gyepfelújítás támogatásának helyzete, főbb jellemzői az FVM pályázati rendszerének tükrében. (AGROÖKOLÓGIA-GYEP-VIDÉKFEJLESZTÉS. DGYN 15. Többirányú gyephasználat szaktanácsadási alapjai II. Szerk.: nagy G.-Vinczeffy I.) Debrecen, MTA TBGYA-MAE GYSZ-DATE, 229-233. p.

Szerző: Dr. Tóth Sebestyén, tudományos főmunkatárs
SZIE "Fleischmann Rudolf" Mezőgazdasági Kutatóintézet
3356 Kompolt, Fleischmann u. 4.